

**ANADOLU SELÇUKLU MİMARİSİ
ARAŞTIRMALARINDA BİR ÖNCÜ: HEINRICH EDMUND
NAUMANN***

**A PIONEER IN THE RESEARCHES OF ANATOLIAN
SELJUK ARCHITECTURE: HEINRICH EDMUND NAUMANN**

Tolga BOZKURT**

Öz

Batılı oryantalistlerin XIX. yüzyılda "Küçük Asya" olarak adlandırdıkları Anadolu coğrafyasında gerçekleştirdikleri araştırmalar, Selçuklu sanatı ve mimarisine yönelik ilk bilimsel sonuçları içermeleri bakımından önem arz ederler. Bunlar içerisinde, 1891'de Fransız dilbilimci Clément Huart ile 1895 yılında Anadolu'da seyahat eden Alman sanat tarihçisi Friedrich Sarre'nin yayınları en çok tanınanlarıdır. Bununla birlikte Prof.Dr. Semavi Eyice'nin "Anadolu Selçuklu Sanatı Çalışmalarının Başlangıcında İki Yabancı: Clément Huart ve Friedrich Sarre" adlı makalesinde de belirttiği gibi, Anadolu Selçuklu mimarisi hakkında doğrudan ilgili ilk münferit yayın, Alman jeolog Heinrich Edmund Naumann tarafından kaleme alınmıştır. Anadolu-Bağdat demiryolu projesinin yüklenicisi olan Alman konsorsiyumu adına, demiryolu güzergahındaki yerleşimlerin ekonomik durumlarını incelemek üzere görevlendirilen Edmund Naumann, ilki 1890 ve ikincisi 1893 yılında olmak üzere Anadolu'da iki önemli keşif gezisi gerçekleştirmiş ve görevi ile ilgili ekspertiz çalışmaları dışında, bu coğrafyanın sosyal ve kültürel yapısına dair izlenimlerini birer

* Bu çalışma, 4-6 Nisan 2019 tarihleri arasında Konya'da düzenlenen Uluslararası Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri Sempozyumu'nda sözlü sunulmuş, ancak tam metin yayımlanmamıştır.

** Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/Türkiye, tolgabozkurt@ankara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7621-7706>.

seyahatname mahiyetinde yayımlanmıştır. Naumann'ın birinci seyahatini konu alan *Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat* (Altın Boynuzdan Fırat'a) adlı kitabından sonra, 1893'de Eskişehir-Kütahya-Afyon-Konya-Aksaray güzergahındaki Selçuklu yapılarını tanıttığı *Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien* (Küçük Asya'da Selçuklu Anıtları) başlıklı çalışması, *Süddeutschen Bauzeitung*'un ayrı basımı olarak 1896 yılında yayımlanmış olup, Anadolu Selçuklu mimarisi için oldukça önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak, söz konusu çalışma bugün Alman kütüphanelerinde dahi bulunmayan ve Semavi Eyice'nin de konuyla ilgili makalesinin 18. dipnotunda görme imkânı bulamadığımı açıkça belirttiği bir yayındır.

Bu yazıda; Almanya-Berlin İslam Sanatları Müzesi ihtisas kütüphanesinde asıl nüshasını bulma şansına eriştiğimiz *Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien* adlı ayrı basımdaki tanım ve fotoğraflar üzerinden Edmund Naumann'ın Anadolu Selçuklu mimarisi araştırmalarındaki öncü rolü, Türk-İslam medeniyetine karşı sergilediği tarafsız bakış açısı ve isabetli tespitleri vurgulanacaktır.

•

Anahtar Kelimeler

Heinrich Edmund Naumann, Küçük Asya, Selçuklu Mimarisi, Anadolu-Bağdat Demiryolu, Kervan Yolu

•

Abstract

*The researches carried out by the western orientalis in XIXth Century in Anatolian geography which they called as "Asia Minor" are of importance in terms of containing the first scientific results for Seljuk art and architecture. Among them, the publications of the French linguist Clément Huart in 1891 and the German art historian Friedrich Sarre who traveled in Anatolia in 1895 are the most recognized ones. In addition to this, as mentioned within the article of Prof. Dr. Semavi Eyice called "Two Foreigners at the Beginning of Anatolian Seljuk Art Studies: Clément Huart and Friedrich Sarre", the first individual publication on Anatolian Seljuk architecture was written by the German geologist Heinrich Edmund Naumann. Edmund Naumann assigned to examine the economic situation of the settlements along the railway route on behalf of the German consortium, the contractor of the Anatolian-Baghdad railway project, realized two important discoveries in Anatolia, the first in 1890 and the second in 1893 and except for the expertise works related to his duty, he published his impressions of the social and cultural structure of this geography by way of an itinerary. The study of Naumann introducing the Seljuk structures on the Eskişehir-Kütahya-Afyon-Konya-Aksaray route headed as *Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien* (Seljuk Monuments in Asia Minor) in 1893, after his book *Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat* (From the Golden Horn to Euphrates) handling with his first journey, was published in 1896 as a separate edition of *Süddeutschen Bauzeitung* and contains important information about the Anatolian Seljuk architecture. However, the mentioned study is a publication not even available in German libraries*

today and it is clearly stated as not being available to be seen in the 18'th footnote of Semavi Eyice's related article.

In this paper Edmund Naumann's pioneering role in the research of Anatolian Seljuk architecture, his neutral perspective towards Turkish-Islamic civilization and his accurate findings will be emphasized based on the descriptions and photographs in the separate edition of *Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien*, we had the chance to find the original copy in the specialized library of the Museum of Islamic Art in Berlin, Germany.

•

Keywords

Heinrich Edmund Naumann, Asia Minor, Seljuk Architecture, Anatolian-Baghdad Railway, Caravan Road

GİRİŞ

Türk sanatı tarihi araştırmalarında Selçuklular, İran'dan bugünkü Türkiye sınırlarına kadar uzanan geniş coğrafyada ürettikleri maddi kültür varlıkları ve bunların özgün nitelikleriyle dikkat çeken bir çağın temsilcileridir.

İslam sanatı içinde müstesna bir yere sahip olan Selçukluların Anadolu'daki izlerini sürmeye yönelik ilk adımların, XIX. yüzyıl sonlarında Batılı Oryantalistler tarafından atıldığını biliyoruz. Burada bahsedeceğimiz Alman Jeolog Heinrich Edmund Naumann'ın ikincisini 1893 yılında gerçekleştirdiği keşif seyahati ve bunun adeta bir sanat tarihi yüzey araştırması metnine dönüşen gezi raporunun Anadolu'daki Selçuklu Mirası üzerine yapılmış ilk yayın olduğu daha önce Prof.Dr. Semavi Eyice tarafından da vurgulanmıştı. Ancak, Semavi Eyice "Anadolu Selçuklu Sanatı Çalışmalarının Başlangıcında İki Yabancı: Clément Huart ve Friedrich Sarre" konulu makalesinde Edmund Naumann'ın "*Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien* (Küçük Asya'da Selçuklu Anıtları)" başlıklı yazısını göremediğini belirtirken, bu çalışmayla ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

"Anadolu Selçuklu yapı sanatı hakkında ilk yazı, aslında Japonya'da İmparatorluk topoğrafya ve jeoloji harita merkezinin müdürlüğünü yaptıktan sonra Türkiye'ye gelen E. Naumann tarafından yazılarak 1896'da yayınlanmıştır. Naumann 1890'da da bazı Alman şirketleri adına Anadolu'yu dolaşmış ve gördükleri ile bu bugün unutulmuş yazıyı meydana getirmiştir. Sanat tarihi, Huart ve Sarre'nin yayınlarından, Konya'yı ve Orta Anadolu'nun Selçuklu eserlerini öğrenmiş ve bu malzemeyi kullanmaya gayret etmiştir."¹

Bu yazıda, Anadolu Selçuklu sanatı araştırmaları tarihi² bakımından bugüne değin tam anlamıyla değerlendirilemeyen Edmund Naumann'a ait *Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien* başlıklı çalışma ana hatlarıyla tanıtılarak, Naumann'ın Anadolu Selçuklu mimarisi araştırmalarındaki öncü rolü, Türk-İslam

¹ Semavi Eyice, "Anadolu Selçuklu Sanatı Çalışmalarının Başlangıcında İki Yabancı: Clement Huart ve Friedrich Sarre", *Türkiyat Mecmuası*, 17, İstanbul 1972, s. 144.

Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, Naumann Anadolu'daki Selçuklu eserleri hakkındaki ön bilgilerini Charles Texier ve Clément Huart'ın o yıllarda yayımlanmış mevcut çalışmalarından edinmiştir. Zira, bu yıllarda Friedrich Sarre'nin Selçuklu Mimarisine yönelik herhangi bir yayını yoktu.

² Haşim Karpuz, "Anadolu Selçuklu Sanatı Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/14, 2009, s. 51-66.

medeniyetine karşı sergilediği tarafsız bakış açısı ve isabetli tespitleri üzerinde durulmaktadır³.

HEINRICH EDMUND NAUMANN VE ANADOLU SEYAHATLERİ

Almanya'nın Saksonya Eyaletinde, porselen üretimiyle ünlü Meissen kasabasında 1854 yılında dünyaya gelen Edmund Naumann, teknik okuldan mezun olduktan sonra Münih'te paleontoloji ve jeoloji eğitimi almıştır (F.1). 1875'te "yabancı uzman" olarak Tokyo'ya giden ve yaklaşık on yıllık bir süreyle burada önemli keşif ve araştırmalar gerçekleştiren Dr. Edmund Naumann, bugün Japonya'da jeolojinin babası olarak anılır. Jeolog 1927'de Frankfurt'ta dünyaya gözlerini kapamıştır⁴.

Anadolu-Bağdat demiryolu projesinin yüklenicisi olan Alman konsorsiyumu adına, demiryolu güzergahındaki yerleşimlerin ekonomik durumlarını incelemek üzere görevlendirilen Edmund Naumann, ilki 1890 ve ikincisi 1893 yılında olmak üzere Anadolu'da iki önemli keşif gezisi gerçekleştirmiş ve görevi ile ilgili ekspertiz çalışmaları dışında, bu coğrafyanın sosyal ve kültürel yapısına dair izlenimlerini, ülkesine döndükten sonra birer seyahatname mahiyetinde yayımlamıştır.

Birinci seyahatini konu alan *Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat* (Altın Boynuzdan Fırat'a), Naumann'ın altı aylık ilk yolculuğunu içeren geniş kapsamlı bir yayın olarak dikkat çeker⁵ (F.2). Anadolu'nun etnik, dinî ve kültürel unsurları üzerine kişisel gözlemlerin aktarıldığı bu çalışma, alışagelen Oryantalist

³ İki Alman bilim insanı: Edmund Naumann ve Kurt Erdmann'ın Anadolu Türk mimarisi ve sanatı araştırmalarındaki önemli katkılarını içeren bir kitap bölümünü daha evvel kaleme almıştık. Bk. Robin Wimmel, – Tolga Bozkurt, "Zwei 'Bahnbrechende' Forschungsreisen in Anatolien: Edmund Naumann und Kurt Erdmann", *Türkisch-Deutsche Beziehungen Perspektiven aus Vergangenheit und Gegenwart*, ed. Claus Schönig, Ramazan Çalık, Hatice Bayraktar, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 2012, s. 234-258.

Bu çalışmada ise Anadolu Selçuklu mimarisi araştırmalarının öncüleri arasında saydığımız Heinrich Edmund Naumann'ın 1893 seyahatinde uğradığı Selçuklu şehirleri ve yapıları hakkında dikkat çekici bazı tespit ve yorumlarına değinilmiştir.

Naumann'ın söz konusu seyahatinin çıktısı olan "Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien" başlıklı çalışmasının Türkçeye çevirisi ve günümüzle karşılaştırmalı değerlendirmesinin yapıldığı bir kitap tarafımızca ayrıca hazırlanmış olup, yayımlanmayı beklemektedir.

⁴ Andreas N. Küppers, "Heinrich Edmund Naumann und die Entwicklung der Geowissenschaften in Japan", *Japanstudien*, 5, 1994, s. 89-103; Michiko Yajima,- Naotoshi Yamada, "Edmund Naumann (1854-1927) and Mount Fuji", *Inhigeo Asilomar 2014* (<https://www.pgi.gov.pl/en/dokumenty-pig-pib-all/aktualnosc-2015/3532-naumann-and-mt-fuji/file.html>).

⁵ Naumann, *Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat*, Verlag von R. Oldenbourg, München 1893; Bu seyahatnameyle ilgili kısa bir Türkçe tanıtım yazısı için ayrıca bkz. Ther Ulla, "Naumann'ın Gezi Notları Altın Boynuz'dan Fırat'a", *Türkiyemiz*, 24/71, Ocak 1994, s. 42-71.

yaklaşımın tersine, İslam kültürüne karşı daha yapıcı bir tutum sergilemesi bakımından kayda değerdir. Naumann'a göre Küçük Asya, "Avrupa'nın kayıp çocuğu" olarak kapılarını Avrupa medeniyetine açmalıdır.

Edmund Naumann, Alman Demiryolları Şirketi adına 1893 yılında yine resmi bir görevle ikinci kez Anadolu'ya gelmiş ve bu seyahatinde kat ettiği Eskişehir-Kütahya-Afyon-Konya-Aksaray güzergahındaki Selçuklu yapılarını ele aldığı "Küçük Asya'da Selçuklu Anıtları" başlıklı çalışması bundan üç yıl kadar sonra, Güney Almanya İnşaat Gazetesi'nin ayrı basımı olarak yayımlanmıştır⁶ (F.3). Fotoğraf ve el eskizlerinden oluşan toplam 21 görselle birlikte tasvir ve değerlendirme içerikli 18 büyük sayfadan oluşan metin Anadolu Selçuklu mimarisine yönelik özgün bilgiler içerir. Naumann 1893 yılı gezisinde, Konya-İlgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi dışında tamamı Selçuklu çağına ait toplam 15 yapıyı ziyaret edip, incelemiştir. Ayrıca, daha önce Ankara Kalesi, Kayseri Hunat Hatun Türbesi ve Kırşehir Cacabey medresesi gibi bazı anıtları 1890'da görme şansı bulmuştur.

KÜÇÜK ASYA'DA SELÇUKLU ANITLARI

Naumann, Selçuklu Çağı'na dair kroniklerin eksikliğini konunun temel sorunu olarak görmekte ve bu açığın ancak Haçlı, Bizanslı, Venedikli ve Doğulu yazarların kayıtlarına dayanan, çok sayıda kopuk parça halindeki bilgiler ile epigrafik mirasın bütünleştirilmesi yoluyla kapatılabileceği görüşündedir. Bu bağlamda Clément Huart'ın Selçuklu kitabelerini ele alan çalışması "*Epigraphie arabe d'Asie Mineure*"ü oldukça önemli bulmaktadır⁷. Selçuklu tarihi hakkında dönemin henüz yeni ve sınırlı sayıdaki yayınlarına iktibas yapması, Edmund Naumann'ın konuyu bilimsel bir bakış açısıyla irdeleme gayretini göstermektedir. Selçukoğullarının soyağacı ve kısa tarihlerine değindiği giriş bölümü, Mirhond ve Joseph von Hammer'dan referanslarla desteklenmiştir⁸.

Naumann'a göre, Batı dünyasındaki antikiteye olan yüksek ilgiye karşılık İslam sanatının göz ardı edilişi büyük hatadır. Müslümanlara karşı olan ön yargılı

⁶ Naumann, "Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien", *Süddeutschen Bauzeitung*, Ayrı Basım, München u. Dachau, 1896, s.1-18.

⁷ Clément Huart, "Epigraphie arabe d'Asie Mineure", *Revue sémitique*, Paris 1894, s. 61-75, 120-134, 235-241, 324-332; *Revue sémitique*, Paris 1895, s. 73-85, 175-182, 214-218, 344-371.

⁸ Naumann'ın başvuru kaynakları: Mirchond, *Geshichte der Seldschuken*, Gießen 1837; Charles Texier, *Asie Mineure Description Géographique, Historique et Archeologique*, Paris 1863; Gustave LeBon, *La Civilisation des Arabes*, Paris 1884; M. Charles Schefer, "Quelques Chapitres de l'abrégé du Seldjouq Naméh, composé par l'Emir Nassir Eddin Yahia" *Recueil de textes et de traductions publié par les professeurs de l'école des langues orientales vivantes à l'occasion du VIII. Congrès International des Orientalistes tenu à Stockholm en 1889*, Tome I. Paris 1889, s. 1-102, gibi dönemin modern tarih ve sanat tarihi literatürüdür.

yaklaşımın ve bu yönde bir tarih yazımının ırkçı nefret ve dini ayrımcılığı şiddetlendirmesi kaçınılmazdır. Ayrıca, çalışmasındaki şu ifadeler dikkat çekicidir:

“1098 yılında, şüpheli şahıslar, fahişeler ve maceracıların karıştığı Haçlı Ordusu İznik’e yürüdüğünde, bu kent hiçbir şekilde barbarlığın mekânı değil; bilakis Arap-İran sanat ve bilimlerinin desteklendiği bir yerdi. Ve Godfrey de Bouillon’un komutasındaki Haçlılar, yolları üzerindeki Dorylaeum’da (Eskişehir) ve daha sonra Frederick Barbarossa’nın komutasında Konya’da Selçuklulara karşı savaşı kazandıklarında, karşılarında vakur, şövalye ruhlu savaşçılar buldular. Bu dönemde batı kültürü ve sanatı, doğu ile olan ilişkilerinden önce ve sonraki zamanlarda olduğu gibi, sayısız yarar sağlamıştır.”

“Müslümanlara karşı kanıksanmış önyargularımızı, geçmişin tüm bilim ve edebiyatının yalnız Yunan ve Romalılardan geldiği yönünde her kuşağa verilen klasik eğitim sistemimizdeki diğer yerleşik önyargularla birleştirecek, Avrupa uygarlık tarihindeki muazzam Arap etkisinin, genel olarak yanlış değerlendirileceği açıktır.”⁹

Edmund Naumann, Küçük Asya’daki Selçuklu anıtlarının belirli ölçüde kayıp kroniklerin yerini aldığını ve bu eserlerin zamanın sanat anlayışını, din ve rafine geleneklerini aktardığını söyleyerek, bunlar vasıtasıyla sanat tarihinin iki yüzyılı kapsayan çok önemli bir bölümünün açığa çıkarılabileceğini ileri sürer. Naumann’ın 1893 seyahatinde gördüğü Selçuklu kentleri ve yapılarıyla ilgili gözlemleri arasında dikkat çeken başlıca ifadeleri şöyledir:

Afyon Kalesi (F.4): *“Selçukluların, uçurumların kenarında dahi, yorucu bir emekle bu çetin sur duvarlarını yapmaktan neden hiç kaçınmadıklarını anlamak güçtür.”¹⁰*

Akşehir Taş Medrese: *“Tümüyle kıymetli malzemelerden değil, aksine duvarların iç kısımlarının harç ve tuğla ile inşa edilmesi Selçuklu yapılarının karakteristiği olarak görülüyor.”¹¹*

Konya: *“Konya renkli, gerçek oryantal sosyal hayatıyla çekicidir. Pazarda, çarşıda, sokaklarda her biri, bir sanatçı tarafından sonsuzlaştırmayı hak eden yeni manzaralar akıp gidiyor. Ancak Konya’nın en mükemmel tarafı, halen yapımı sürmekte olan demiryolunun bu yıl içinde tamamlanmasıyla ziyaretçi akınına yol açacak, Selçuklu sanatının burada toplanan en seçkin yapıtlarıdır.”¹²*

İnce Minareli Medrese: *“Portal, gelişimi ve süslemesiyle Küçük Asya topraklarındaki çok sayıda çağdaş belli modellerden belirgin şekilde farklıdır. Böyle güzel oranlar, böyle ahenkli ve sadelik etkisi veren yapı, böyle ölçülü ve cömert ve aynı zamanda*

⁹ Naumann, a.g.e., s. 2.

¹⁰ Naumann, a.g.e., s. 5.

¹¹ Naumann, a.g.e., s. 6.

¹² Naumann, a.g.e., s. 9.

zarif bir şekilde uygulanmış dekorasyon, daha sonraki Türk döneminde hiç bir yerde bulunmaz. Şüphesiz, özellikle de bu portal, Küçük Asya topraklarında bulunanlar arasında en güzellerinden birisidir.”¹³

Karatay Medresesi: “Sütunlar Selçuklu yapılarında çok sık karşılaşılan, Romanesk tarzında da nadir olmayan bir tarzda burguludur.

Karatay-ı Kebir Medresesi'nin portalı nispeten basit yapılmış olmasına ve İnce Minareli Camii (Medrese) ile karşılaştırıldığında estetik açıdan belirgin şekilde geride kalmasına rağmen, iç mekânı ihtişamıyla her ziyaretçiyi beklenmedik şekilde şaşırtır ve hayran bırakır.”¹⁴

Konya Köşkü (F.5): “Köşkteki tuğlalar, öyle ustalıklarla istiflenmişler ki, zarif bir süsleme etkisi yaratıyorlar.”¹⁵

Sırçalı Medrese: “Kalıntılara bakılırsa, zamanında muhteşem bir yapı olmalı. Sadece portal ve iç mekâna ait kısımlar yok olmaktan kurtulmuş. Avlunun üzeri, her halükarda hiç bir zaman kapatılmamıştır. Girişin karşısında bulunan, hala oldukça iyi durumdaki duvar, medresenin renkli süsleme zenginliği bakımından eksik olmadığını kanıtlamaktadır.”¹⁶

“Selçuklular antik çağdan kalan birçok eseri yok olmaya karşı korurlarken, aynı Selçuklulara ait böyle muhteşem mirasın, tüm hazineleriyle birlikte yakın zamanda yok olmaya mahkûm edilmesi çok üzücü bir tablodur.”¹⁷

Aksaray Sultan Hanı (F.6): “Avlu ve kapalı kısım arasındaki portal, ana portal ile büyük benzerlik ve büyük ölçüde uyum gösteriyor.

Nadide işçilik, sadece nadide malzemeleri kullanmıştır. Yapı malzemesi olarak kolay işlenebilen gözenekli bir taş olup, tüm Laykonja ve çevresinde yaygınlaşmış olan, erken üçüncü zamana ait tatlı su kireç taşı kullanılmıştır. Bu kireç taşı havaya maruz kaldığında daha sertleşecek gibi gözüküyor. Kabartmalar kireç taşından yapıldığı yerlerde, mükemmel şekilde korunmuşlardır.”

“Dikdörtgen kesme taşlar, beton dolgunun bir nevi kaplamasını / mantosunu teşkil ediyor. Duvarın tahrip olmuş kısımları, Selçukluların duvarları katmanlar halinde yükselterek inşa ettiklerini açık bir şekilde göstermektedir. Kesme taş çerçevenin bir katmanı tamamlandığında, Selçuklu duvar ustaları arada kalan alanı harç ve molozla dolduruyorlardı. Kesme taşlar ile harç dolgu birbirini dişli şeklinde kavırıyor.”¹⁸

¹³ Naumann, a.g.e., s. 9.

¹⁴ Naumann, a.g.e., s. 10.

¹⁵ Naumann, a.g.e., s. 10.

¹⁶ Naumann, a.g.e., s. 10.

¹⁷ Naumann, a.g.e., s. 11.

¹⁸ Naumann, a.g.e., s. 12.

SONUÇ

Naumann, çalışmasının sonunda Selçuklu Mimarisine yönelik bir üslup analizinde de bulunur. Her ne kadar daha önce “İslam / Müslüman Sanatı” kavramını kullanmış olsa da yazının sonuç kısmında ve daha çok da Gustave Le Bon’un etkisinde kalarak “Arap Sanatı” terimini tercih etmiş ve Selçuklu mimarisini de Arap Sanatı içinde bir yere oturtmaya girişmiştir¹⁹. Şüphesiz bu yıllarda ne “İslam Sanatı” ne de “Türk Sanatı” kavramları henüz birer sanat tarihi disiplini haline gelmemiştir.

Naumann, Le Bon’un Selçuklu Sanatına hiç yer vermeyişini eleştirmekle birlikte, bunun İran-Arap sanatı karakteristiği gösterdiğini düşünmektedir ki, bu dönemi için kısmen isabetli bir değerlendirme sayılabilir. Bununla birlikte, İran topraklarında Moğol öncesi döneme ait önemli izlerin büyük ölçüde yok oluşuna değinerek, Selçukluların bu bağlamda önemli bir boşluğu doldurduklarının farkındadır.

Ayrıca, Selçuklu dönemi mimari elemanları üzerine yaptığı değerlendirmede “geniş açının merkezinde birbirini yakalayan basık iki parabolik eğriden meydana gelen sivri kemerin” Selçuklu mimarisinin en önemli unsuru olduğuna işaret eder.

İncelediği yapılarda, sütunların ekseriyetle yük taşıyıcı olmadıklarını ve ağır yüklerin kemerlerle temas ettiği noktalarda, büyük ayakların tercih edildiğini tespit etmiştir.

Naumann, Anadolu Selçuklu mimarisine özgü, alt kısımda dörtgen ve üstte sekizgen piramidal kulelerin, bir nebze de olsa Avrupa mimarisindeki Romanesk taş kuleleri anımsattığını düşünmektedir.

Ayrıca dış geçmeli kemerin Selçuklarda da yaygın oluşuna dikkat çekmiş ve bunu İshaklı Hanı portalinde ayrıntılı tahkik etmiştir.

Naumann, mimari dekorasyon konusunda; Selçuklu yapılarının en karakteristik özelliği, hemen hemen tüm parçaların doğrusal hatlı, dik açıyla geri dönen ve birbirine kenetlenen sonsuz bordürler olarak bir çeşit yüzey meandırı görünümünde olduğunu söyler. Selçuklu mimarisinde süslemenin, diğer İslam

¹⁹ Le Bon Gustave, “La Civilisation des Arabes” başlıklı çalışmasında, Arap sanatı üslûplarına ilişkin aşağıdaki ayrımı yapmaktadır. (597-598):

- Hz. Muhammed öncesi Arap (sanat) üslûbu: Henüz bilinmemektedir.
- Bizans-Arap üslûbu: Suriye (VII. - XI. yüzyıl, Ömer. El Aksa. Şam), Mısır (VII. - X. yüzyıl Ibn-i Tolun), Afrika (Kayrevan, Cezayir), Sicilya (Normanlar öncesi, Ziz (Palermo) ve Kuba).
- Saf Arap üslûbu: Mısır (X. - XV. yüzyıl Kayıtbay), İspanya (Sevilla, Granada).
- Harmanlanmış Arap üslûbu: İspanyol-Arap (Toledo vb.), Yahudi-Arap (Santa-Maria la Blanca, El Transito vb.’den Toledo’ya kadar). İran-Arap, Hint-Arabesk (Kutab Kulesi, Bendarabund Tapınağı, Aladin Kapısı), Hint-İran-Arap veya Hint-Moğol üslûbu (Tac Mahal).

coğrafyasındaki örneklere göre, yozlaşmadan uzak, ölçülü bir kullanım gösterdiğini vurgular.

Naumann, Anadolu'daki Selçuklu anıtları üzerine kaleme aldığı yazısının bir ilk deneme ve amacının da kendisinden sonraki araştırmacılarda bir farkındalık yaratma isteği olduğunu söylemektedir. Özellikle tren yolunun açılmasıyla Anadolu'daki Selçuklu mirasının profesyonel araştırmalara konu edileceğini ümit eder.

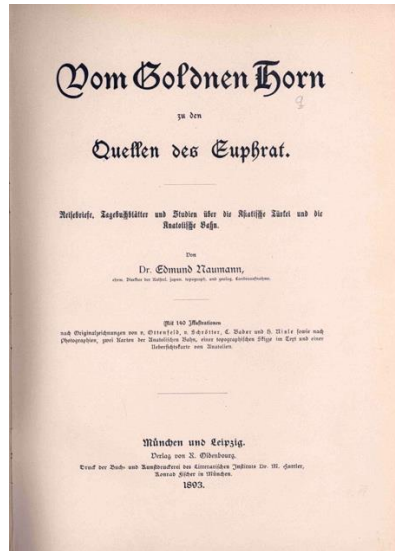
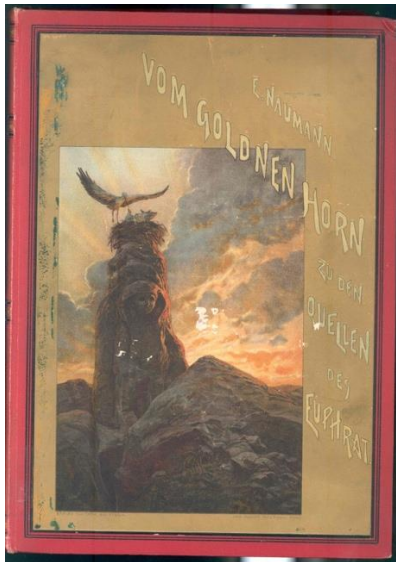
Tüm bu çabaları sonrasında Edmund Naumann'a, Anadolu Selçuklu Sanatı Araştırtmalarında "öncü" olma unvanının teslim edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Eyice, Semavi, "Anadolu Selçuklu Sanatı Çalışmalarının Başlangıcında İki Yabancı: Clement Huart ve Friedrich Sarre", *Türkiyat Mecmuası*, 17, İstanbul 1972, s. 133-148.
- Karpuz, Haşim, "Anadolu Selçuklu Sanatı Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/14, 2009, s. 51-66.
- Küppers, Andreas N., "Heinrich Edmund Naumann und die Entwicklung der Geowissenschaften in Japan", *Japanstudien*, 5, 1994, s. 89-103.
- Le Bon, Gustave, *La Civilisation des Arabes*, Librairie de Firmin - Didot, Paris 1884.
- Naumann, Edmund, *Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat*, Verlag von R. Oldenbourg, München 1893.
- Naumann, Edmund, "Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien", *Süddeutschen Bauzeitung*, Ayı Basım, München u. Dachau 1896, s. 1-18.
- Ther, Ulla, "Naumann'ın Gezi Notları Altın Boynuz'dan Fırat'a", *Türkiyemiz*, 24/71, Ocak 1994, s. 42-71.
- Wimmel, Robin - Bozkurt, Tolga, "Zwei 'Bahnbrechende' Forschungsreisende in Anatolien: Edmund Naumann und Kurt Erdmann", *Türkisch-Deutsche Beziehungen Perspektiven aus Vergangenheit und Gegenwart*, ed. Claus Schönig, Ramazan Çalık, Hatice Bayraktar, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 2012, s. 234-258.
- Yajima, Michiko - Yamada, Naotoshi, "Edmund Naumann (1854-1927) and Mount Fuji", *Inhigeo Asilomar 2014* (<https://www.pgi.gov.pl/en/dokumenty-pig-pib-all/aktualnosci-2015/3532-naumann-and-mt-fuji/file.html>)

F.1: Heinrich Edmund Naumann (1854-1927)

F.2: Naumann, E., Vom Goldenen Horn zu den Quellen des Euphrat, iç ve dış kapaklar.

F.3: Naumann, E., "Seldschukische Baudenkmale in Kleinasien", Süddeutschen Bauzeitung, Ayrı Basım.

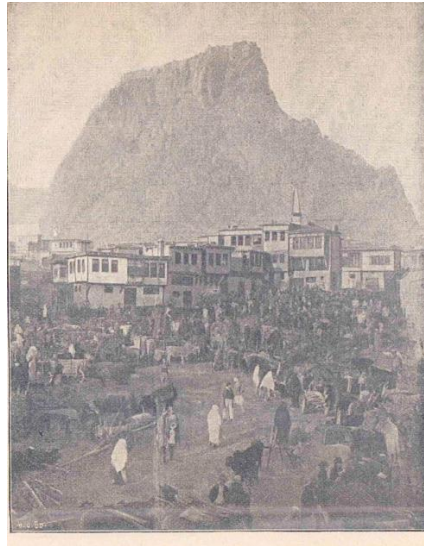

Fig. 1. Afium Karahissar mit der Burg.

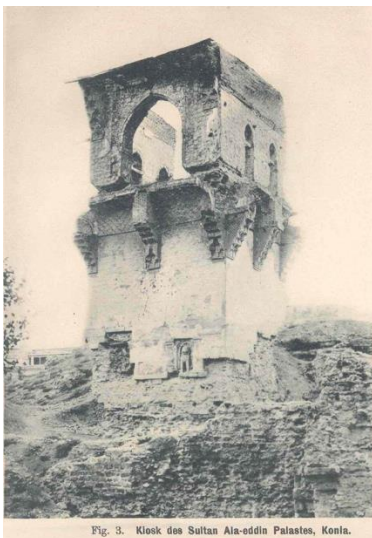

Fig. 3. Klock des Sultan Ala-oddin Palastes, Konia.

F.5: Konya Kılıçarslan Köşkü

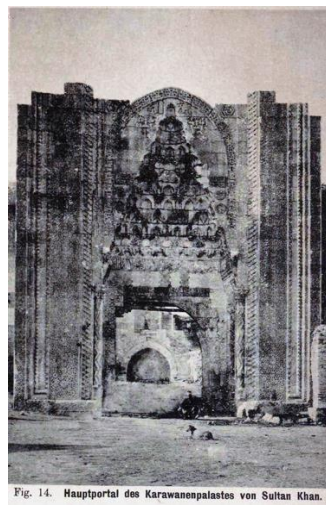

Fig. 14. Hauptportal des Karawanserails von Sultan Khan.

F.6: Aksaray Sultan Hanı, avlu taç kapısı

